Sana Valiulina

De Boekhouder en de Overste

2022 Prometheus Amsterdam

© 2022 Sana Valiulina
Omslagontwerp Tessa van der Waals
Omslagbeeld Nikolai Roerich, *Procopius the Just Prays for the Unknown Navigators*/St. Petersburg, Russian State Museum/2021/Photo Scala, Florence
Lithografie omslag BFC, Bert van der Horst, Amersfoort
Foto auteur Frank Ruiter
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 5024 2

Bij wijze van voorwoord

Toen mijn roman *Kinderen van Brezjnev* onder de titel *Ik ben niet bang voor Blauwbaard* in het Russisch zou verschijnen, vroeg ik mijn uitgever voorzichtig of het vierde deel van het boek de autoriteiten misschien in het verkeerde keelgat zou kunnen schieten. Daar moest ze hartelijk om lachen. Ik schaamde me op mijn beurt, omdat ik me weer eens pijnlijk bewust werd van mijn Sovjetcomplexen waarvan ik me kennelijk niet had kunnen bevrijden in de bijna dertig jaar dat ik in het vrije Nederland woonde. Ook al leefden we toen in 2017, dus na de annexatie van de Krim, toen de politieke situatie in Rusland al aanzienlijk was verslechterd, toch gold nog steeds: als je maar niet aan hun geldstromen kwam, dan had je niets te vrezen van de machthebbers, werd me uitgelegd. Een kritisch boek over de man die zittend op de top van de machtspiramide met zijn kliek als een farao het land bestiert? Met een eerste oplage van drieduizend exemplaren in een land van 140 miljoen inwoners, van wie ondanks de hardnekkige mythe nog geen 1 procent serieuze boeken leest? Wat verbeeldde ik me eigenlijk wel? Ik lachte hartelijk mee, ook al was ik niet helemaal overtuigd, want die

diepgewortelde angsten zijn natuurlijk niet voor niets diepgeworteld. De roman mocht dan in Rusland een stoere titel krijgen, de auteur ervan was ontegenzeggelijk bang voor Blauwbaard.

Ondanks de luchthartigheid van de uitgeefster werd me desalniettemin verzocht om een paar al te herkenbare dingen in het vierde deel te veranderen. Zogezegd om de goden niet te verzoeken. Geen haar op mijn hoofd dacht eraan om te weigeren. Ik wilde toch niet op mijn geweten hebben dat de uitgeverij zijn licentie zou kwijtraken. En ook ter wille van mijn eigen veiligheid, dacht mijn niet-bevrijde 'ik' stiekem.

De presentatie van de roman op de grootste Russische boekenbeurs in Moskou verliep... ja, hoe eigenlijk? Ik heb me nog nooit zo intens vervreemd gevoeld binnen laten we zeggen het literaire kader waarmee deze gebeurtenis werd omlijst. Terwijl ik toch eindelijk in mijn moedertaal over mijn boek kon spreken. Er vond een soort rituele dans plaats om me heen, tot ik gaandeweg begon in te zien dat de danspasjes helemaal niet om mij heen cirkelden, maar om de onzichtbare heilige graal die zo heilig was dat men hem niet eens kon noemen. Het verwarrende was dat iedereen donders goed wist wat die heilige graal inhield en vooral hoe je je er precies toe moest verhouden. Vandaar die onberispelijke rituele pasjes. Iedereen behalve ik, die dertig jaar van de woelige geschiedenis van het nieuwe Rus-

land en de bijpassende overlevingsstrategie had moeten missen.

Deel vier, met de titel *De Overste en de Boekhouder*, is gebaseerd op de Magnitski-zaak die in 2007 in Rusland was begonnen, in 2012 tot de Magnitsky Act in het Amerikaanse Congres had geleid en tot op de dag van vandaag de gemoederen bezighoudt. In 2020 is zelfs *Magnitsky the Musical* geschreven voor de BBC Radio. Sergej Magnitski was een Russische accountant bij een buitenlandse investeringsmaatschappij die na het ontdekken van een grootschalige overheidsfraude in de gevangenis is gezet en 358 dagen later onder verdachte omstandigheden is overleden. Hij werd zevenendertig jaar. Post mortem is hij door de Russische rechtbank zelf schuldig bevonden aan die fraude. Het totale failliet van de rechtstaat. Over deze ongelooflijke zaak kan de lezer alles vinden met één klik op de alwetende Google-machine.

Het verhaal van Sergej Magnitski heb ik aan mijn oorspronkelijk als een drieluik bedoelde roman *Kinderen van Brezjnev* toegevoegd, simpelweg omdat ik het niet kon laten. Het moest en zou erin komen. De roman werd over het algemeen zeer lovend ontvangen, met één opmerking – behalve dat de schrijfster wel een heel zwart beeld van Rusland schetste: deel vier, dat zich in het denkbeeldige Gazolia af-

speelt, sloot in de ogen van sommige critici niet soepel aan bij de eerste drie delen en zou derhalve de lezer in verwarring brengen. Dit heeft me zelfs een uitgave bij een gerenommeerde Duitse uitgeverij gekost. Kennelijk is verwarring uit den boze in het moderne literaire bedrijf, dat geheel overeenkomstig het digitale tijdperk ook literaire werken liefst in nullen en enen gesplitst wil zien. Maar het verhaal van Magnitski, dat ik weliswaar in parabelvorm heb gegoten en in de toekomst heb gezet, is een logisch, om niet te zeggen een organisch vervolg op de eerste drie delen. Voor de creatieve lezer dan, zoals Vladimir Nabokov zijn ideale lezer noemt, die de diepere dwarsverbanden kan en wil zien die niet per se aan de oppervlakte hoeven te liggen.

Het verhaal van *De Boekhouder en de Overste* zie ik als de kroon op de Sovjetcivilisatie die een aantal decennia na het instorten van de Sovjet-Unie dood werd gewaand, maar die zich thans in het met de dag repressiever wordende Rusland steeds duidelijker manifesteert. Iedereen die een tegengeluid laat horen wordt afgestraft. De staat heeft niet alleen de gehele economie gemonopoliseerd, maar ook het geweten van de burgers. De dystopie van Gazolia is nu, vijf jaar na het uitkomen van de roman, werkelijkheid geworden en wint steeds meer terrein. Naast de topexportproducten zoals olie en gas gaan ook troebele geldstromen en onnoemelijke duisternis gestaag richting Europa en de wereld. Is de reali-

teit nu in rap tempo de literatuur aan het inhalen? Nee, want er is geen wedstrijd tussen de literatuur en de werkelijkheid. Daarvoor zijn ze te innig met elkaar verbonden en vloeien ze voortdurend in elkaar over. Die werkelijkheid was er allang bovendien, alleen had je de literatuur nodig om haar zichtbaar te maken.

Het verhaal van Magnitski moest ik aan het drieluik toevoegen, ook omdat ik het zo aangrijpend vond en zo verschrikkelijk. En de enige manier voor een schrijver om die verschrikking te bezweren is erover te schrijven. Ik stond ook versteld van mezelf, ik geloofde immers altijd heilig dat 'echt gebeurd geen excuus is' om te schijven in dit geval, en hetzelfde geldt zeker voor 'aangrijpend'. Met open ogen heb ik me bezondigd aan wat de geleerden 'het naïeve biografisme' noemen en waar ik altijd huiverig voor was. Om toch artistieke distantie te bewaren zonder welke het schrijven over een recente gebeurtenis meestal niet boven het niveau van een journalistiek opus wordt uitgetild heb ik voor de parabelvorm gekozen. En zo is Gazolia ontstaan, met de hoofdstad Pegelburg, waar de Overste regeert en de Boekhouder crepeert. Geheel volgens de wetten van 'het naïeve biografisme' bewonder ik mateloos de Boekhouder en minacht en verafschuw ik vanuit mijn hele hart de Overste. De troost put ik uit het leven zelf, hoe troosteloos het ook op het eerste gezicht lijkt, en natuurlijk uit mijn geliefde Griekse fi-

losofie. En de Griekse filosofen zeggen bij monde van Plato dat er geen erger lot is voor iemand die kwaad heeft gesticht dan ongestraft te blijven.

In de oorspronkelijke tekst heb ik behalve de onvermijdelijke kleine correcties drie grotere veranderingen aangebracht. De Sportvrouw werd om puur stilistisch-esthetische redenen de Ballerina. Allah heb ik in Baäl veranderd, omdat ik achteraf gezien het gebruik van Allah in de context van dit narratief beledigend vond voor mijn voorouders en voor alle mensen die in de barmhartige Allah geloven. De belangrijkste wijziging betreft de titel. Dit is ongemerkt gebeurd. Opeens besefte ik dat ik al een hele tijd *De Boekhouder en de Overste* schreef en zei in plaats van de originele titel *De Overste en de Boekhouder*. Zo heeft het leven zelf alles op zijn plaats gezet. Natuurlijk, het gaat om de Boekhouder, hij is licht en leven, terwijl de Overste duisternis is en dood.

Ik ben Uitgeverij Prometheus bijzonder erkentelijk dat ik de gelegenheid heb gekregen om het verhaal van de Boekhouder, dat steeds actueler wordt, als een opzichzelfstaande uitgave uit te brengen.

14 augustus
Marathokampos, Samos, Huize *I Metamorfosi*

De Boekhouder en de Overste

Het gerucht dat de Overste naar de stad wilde afdalen was waarschijnlijk in de wereld geholpen door de masseur van de Zesde Raadgever, een manke Chinees. Hij werd naar de Tweede Raadgever gesleept, maar toen die afwezig was bracht de wacht hem naar de toren, naar hemzelf. Zodra de Chinees een stap over de drempel van het kantoor had gezet, viel hij op zijn knieën en begon met gebogen hoofd te jammeren. De wacht schopte hem om duidelijk te maken dat hij de Overste moest begroeten, maar tevergeefs. Bevend over zijn gehele lichaam hield de Chinees zijn hoofd stijf tegen de vloer gedrukt. Op je hoofd sloegen ze nooit, om je hersens niet te beschadigen. Die mochten nog eens te pas komen. Al die tijd zat de Overste zwijgend aan zijn bureau met zijn vulpen te spelen, terwijl de wachters, die eensklaps doodsbang werden dat ze wellicht een wet overtraden die de Overste nu net op dit moment, kijkend naar het pak ransel dat de Chinees kreeg, zat te bedenken, als op commando stram in de houding gingen staan, voor alle zekerheid, omdat je nooit kon weten wie er straks de klos zou zijn. Uiteindelijk wist de chef van de wacht de Chinees toch

nog een harde stomp in zijn nieren toe te dienen, dat hij niet dacht dat ze hem uit medelijden hadden ontzien. De Overste kwam achter zijn bureau vandaan en liep zonder op te kijken naar de Chinees toe.

'Laat je tong eens zien,' zei hij.

De Chinees maakte zijn voorhoofd los van de vloer en stak zijn tong uit.

'Ik zie niks.'

De Chinees hief zijn hoofd op, zijn ogen samengeknepen.

De Overste bekeek hem enige tijd peinzend.

'Mooie tong,' zei hij. Hij liet zijn blik bedachtzaam naar zijn hand gaan, alsof hij die tong op zijn handpalm woog. Toen vroeg hij: 'Heb jij verteld waar ik heen ga?'

Nog steeds met zijn tong naar buiten hangend knikte de Chinees.

De Overste draaide zich om en liep naar zijn bureau, onderweg een bevel gevend.

'Driehonderd oil geven en de deur uit smijten. En nu ingerukt mars.'

Toen hij zijn bureau had bereikt, was de kamer leeg. De Overste liep naar het raam en deed het open. Hij werd verblind door de schittering van de koepels, en met zijn ogen halfdicht stelde hij zijn gezicht bloot aan het schijnsel. Hij hield zijn ogen niet graag gesloten, zeker niet als hij met zijn rug naar de deur stond, maar op dit ogenblik, nu hij zich baadde

in de gouden stralen en de zuivere, vrije lucht van Pegelburg, vergat hij dat even.

De Overste bevond zich in het centrum van de wereld, van zijn prachtige Gazolia, zoals ook passend was, opdat hij alles kon zien, en hij bedacht dat de Eerste Raadgever hem wel zou afraden naar beneden te gaan. Begrijpelijk natuurlijk, want voor de eerste keer in zijn leven wist hij zelf niet precies waarom hij iets deed. En dat was wat de Eerste Raadgever het meest verontrustte. Terwijl hij het roze licht door zijn oogleden liet schijnen voelde de Overste de spanning in zijn lichaam toenemen. Hij moest voortmaken, maar hij kon almaar geen besluit nemen. En dat verstoorde hem nog meer dan de koppigheid van de Eerste Raadgever.

De Chinees verdween uit het slot, met behoud van lichaam en tong, begenadigd door de Overste. Wel moest hij van die driehonderd oil er honderdvijftig aan de bewakers dokken, voor het transport. Die hadden hem niet voor nop als de wiedeweerga heen en weer gesleept. En wat dat pak ransel betrof, hij mocht nog blij zijn dat hij er zo goed was afgekomen, als vertegenwoordiger van een bevriende natie. In het slot gonsde het al meteen van de geruchten. Hoe viel de mildheid van de Overste te verklaren, en was het geen voorbode van ongunstige veranderingen?

Nu liep de Eerste Raadgever bezorgd hoofdschuddend door de toren.

'Wat gebeurt hier? Kun je me dat uitleggen? Vandaag heb je die Chinees laten gaan en je wilt ook al naar beneden afdalen. Wat krijgen we morgen?'

'Je hebt zelf gezegd dat we een mysterie nodig hebben. Denk maar dat wat ik doe een soort geheimzinnig ritueel is, waarover heel Gazolia zich het hoofd mag breken,' zei de Overste glimlachend, spelend met zijn vulpen en de Eerste Raadgever schuins aankijkend.

'Ja, mystiek is essentieel,' stemde deze in. 'Maar die moet wetenschappelijk zijn, strategisch doordacht, om jouw onaardse staat te benadrukken, en niet zomaar een gril.'

'Mogen we het volk niet wat doodgewoons, menselijks toewerpen? De grote man in de schaduw van de oude linden bij zijn geboortehuis of bij het bescheiden graf van zijn ouders, zoiets? Dat is nu helemaal hot.'

'Ja, maar niet voor iedereen. In het algemeen kan het natuurlijk best,' stemde de Eerste Raadgever weer in, 'maar niet nu. Eerst moeten we je goddelijke status consolideren en pas daarna kunnen we er menselijke trekken aan gaan toevoegen. Maar alleen heel af en toe en onverhoeds, anders raakt het volk verwend, verliest het zijn angst en ontzag, en dan weet je wel hoe laat het is.' Hij bleef vlak voor de Overste stilstaan. 'Begrijp me goed, technisch is het een eitje. Je daalt vanuit de hemelen op aarde neer in een gouden wagen, net als de zonnegod, strooiend

met oils. Iedereen valt ter aarde, begint te jammeren. Jij bent in het wit gekleed en de kinderen leggen kledingstukken voor je voeten neer en zingen hosanna. Dan laten we een wolk komen waarin jij verdwijnt en opeens stijg je weer op, als de vuurvogel. Maar elke show moet op zijn minst iets van een visie hebben. En jij hebt me nog steeds niet goed duidelijk kunnen maken waar dit allemaal goed voor is. Wat heb je daar te zoeken? Wat voor graven van je voorouders? Waar gaat het over? Jouw voorzaten liggen toch allemaal allang daarboven, in het mausoleum? Nee, zo kan ik niet werken. Wat ik nodig heb is een concept.' Hij sloeg zijn ogen tactvol neer. 'En je volledige vertrouwen. Dat in de eerste plaats.'

De Overste zweeg, spelend met zijn vulpen.

'Je betaalt me geen honderdduizend om het altijd met je eens te zijn. Het is nu eenmaal mijn functie, neem me maar niet kwalijk.'

De Overste smeet zijn vulpen zo hard hij kon op de vloer en kneep zijn hand tot een vuist, zodat de knokkels wit werden. Op zijn gezicht tekenden de neusplooien zich scherp af. Op dergelijke ogenblikken was het het beste je zo snel mogelijk uit de voeten te maken, wat de Eerste Raadgever dan ook begon te doen door zich ruggelings in de richting van de deur te bewegen. Hij was al bijna bij de deuropening toen de Overste hem terug wenkte. Zijn gezicht was vertrokken, niet van woede, maar van een onbedwingbare gedachte.

'Ik moet erheen. Het is een zaak van nationaal belang. Dus ik ga gewoon zo, als eenvoudige sterveling.'

'Ben je al vergeten hoe we je ternauwernood uit de handen van die wijven hebben gered, toen je je na de overstromingen van onze grote Nechora als gewone sterveling onder het volk begaf?' vroeg de Eerste Raadgever, opgelucht dat de Overste toch weer was gaan praten. 'Zeg, hoor 's, moet je niet weer eens naar de Ballerina? Kun je stoom afblazen, goed voor lichaam en ziel.'

'En jullie hier zeker revolutie maken,' zei de Overste. 'Hoepel op zolang al je ingewanden nog op hun plaats zitten. Vandaag heb je je oils wel opgebracht.'

Alleen gebleven moest de Overste grinniken. Wat voor revolutie, wanneer de oils als een fontein uit hun prachtige aarde spoten. Bovendien waren ze in staat elkaar levend te verslinden. Er was maar één ding dat hen kon verenigen – de haat tegen de Eerste Raadgever, tegen die geniale parvenu uit Grozia, uit het niets tevoorschijn gekomen. In het vrijheidslievende Grozia had de Overste de orde reeds hersteld, Baäl zij geprezen. En nu beloonde Baäl hun opperhoofd, nog bijna een jongetje, rijkelijk om de discipline alsook de liefde voor de Overste onder de Groziaanse bevolking te handhaven. Voor al die oils was die melkmuil bereid niet alleen zijn geloofsbroeders, maar zelfs zijn eigen moeder te kelen, mocht die te veel praatjes krijgen. Het Grozische opper-

hoofd had dofblauwe en benevelde ogen. Alsof hij altijd stoned was. Kennelijk was hij door Baäls gaven in een permanente roes geraakt. Baäl had hem ook geholpen met het bouwen van zijn Colosseum, helemaal identiek aan dat van de Overste, alleen wat kleiner. Nu wist hij wat hij met zijn gevangenen moest doen. Je kon ze moeilijk allemaal de keel afsnijden, dan ging de lol eraf. Maar nu had je natuurlijke selectie en spelen voor het plebs ineen. Twee vliegen in één klap. Het was overigens de Eerste Raadgever geweest die de Overste had aangeraden wat betreft Grozia niet op een paar oil te kijken. Hij kende zijn pappenheimers. De Eerste Raadgever was de eerste om gehaat te worden. Hoe meer hoe beter, dan had de Overste minder zorgen. Verdeel en heers. De haat in het slot was trouwens ook niet meer wat hij was; lauw en lam geworden, verdund door oils. Heel wat anders dan daarbeneden, in de Gazoliaanse dalen voorbij de grote Nechora. Nee, de Overste was nog niet vergeten hoe hij toen in het overstromingsgebied op het nippertje uit de klauwen van die wijven was gered. Zoiets vergeet je je leven niet. Sindsdien was er wat vreemds met zijn geheugen aan de hand, maar daarover wilde hij nu niet denken. Alles op zijn tijd. Discipline op de eerste plaats.

Die haat bij de Nechora die na de overstroming weer tot bedaren was gekomen, rook naar lang vergeten geuren. Zweet, uien, haring, goedkope sigaretten, de hitte van ongewassen lichamen. Als hij